

تاریخ نمایش در ایران

۱۳۳۸ - ۱۹۴۰

مؤلف:

محمد منصورى

انتشارات آفرینندگان

تهران - ۱۳۹۷

سرشناسه	:	منصوری، محمد، ۱۳۳۲ آذر -
عنوان و نام پدیدآور	:	تاریخ نمایش در ایران / مولف محمد منصوری.
مشخصات نشر	:	تهران : آفرینندگان ، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	:	۱۵۶ ص. : مصور (رنگی).
شابک	:	978-600-8989-21-9
وضعیت فهرست نویسی	:	فیبا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۱۵۰-۱۴۴.
موضوع	:	نمایش-- ایران -- تاریخ
موضوع	:	Theater-- Iran-- History
سبب	:	بازیگران -- ایران
موضوع	:	Actors -- Iran
رده بندی بکره	:	۱۳۹۷ ت ۸۴/م ۲۹۵۴ PN
رده بندی دیوید	:	۷۹۲/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی	:	۵۳۹۸۶۳۵

تاریخ نمایش در ایران	
ناشر	✱ انتشارات آفرینندگان
مؤلف	✱ محمد منصوری
طراح جلد	✱ ستاره صفرخانی
چاپ اول	✱ ۱۳۹۷
شمارگان	✱ ۱۰۰۰ جلد
قیمت	✱ ۱۸۰۰۰ تومان
شابک	✱ ۹۷۸-۶۰۰-۸۹۸۹-۲۱-۹

تهران، خیابان جمهوری، بین باستان و گلشن، کوچه نوری

پنست دوم، پ ۱، واحد ۵

تلفن: ۰۹۱۲۸۶۹۸۵۴۷ و ۶۶۵۷۵۸۸۱

فهرست

۹	پیشگ‌نار
۱۳	بخش اول: همزمانی نمایشی
۱۴	تعزیه و شبیه‌خوانی
۱۸	اشعار نمایشی
۱۹	نقالی و پرده‌خوانی
۳۱	نمایش فکاهی
۳۷	بخش دوم: تماشاخانه
۴۱	جامعه‌باربد
۴۲	تئاتر نکبسا
۴۳	رضا کمال شهرزاد
۴۵	میرسیف‌الدین کرمانشاهی
۵۳	بخش سوم: نمایش در رادیو
۵۴	نصرت‌اله محتشم
۵۴	حمید قنبری
۵۵	احمد قدکچیان

۵۵	شہلا ریاحی
۵۶	صادق بہرامی
۵۷	ہوشنگ سارنگ
۵۸	توران مہرزاد
۵۸	مجد محسنی
۵۹	جمشید شیبانی
۶۰	مرتضی احمدی
۶۱	ژالہ علو
۶۵	بخش چہارم: تئاتر
۶۷	عزت الہ انتظامی
۶۸	جمشید مشایخی
۶۹	علی نصیریان
۶۹	علی آزاد
۷۰	رضا ارحام صدر
۷۱	فرخ غفاری
۷۲	پرویز فنی زادہ
۷۲	ناصر ملک مطیعی
۷۴	ایرج راد
۷۷	حسین پاکدل
۷۷	لیلی رشیدی

۷۹	داوود رشیدی
۸۱	گلاب آدینه
۸۳	بخش پنجم: سینما
۹۰	سینمای ایران
۱۰۷	سینمای انقلاب
۱۰۹	سینمای اسکار
۱۱۳	اصغر فرهادی
۱۱۷	هنرمندان سینمای ایران
۱۱۷	عبدالحسین سپهر
۱۱۸	تقی ظهوری
۱۱۹	نصرت اله وحدت
۱۲۰	محمدعلی فردین
۱۲۲	ایرج قادری
۱۲۳	بهروز وثوقی
۱۲۴	منصور سپهرنیا
۱۲۵	آرمان
۱۲۷	محمدعلی کشاورز
۱۲۸	اکبر عبدی
۱۳۰	شهاب حسینی
۱۳۲	رضا رویگری
۱۳۳	مهران مدیری

۱۳۵ ----- رضا عطاران

۱۳۶ ----- بهرام رادان

۱۳۷ ----- داریوش ارجمند

۱۳۸ ----- فتحعلی اویسی

۱۴۰ ----- پرویز پرستویی

۱۴۱ ----- حامد بهداد

۱۴۲ ----- خسرو شکیبایی

۱۴۲ ----- امین حیایی

۱۴۷ ----- کتابنامه

پیشگفتار

نمایش که خود اقسام گوناگونی دارد، از مهم ترین شاخه های هنر محسوب می شود. ملاکات مردم شناسی و تحقیقات باستان شناسی نشان داده که نمایش نیز از دیرباز یکی از نخستین نمایانگر نوعی اعمال جادویی بوده است. آن ها از جمله سی پستانده اند که با تقلید حرکات و حالات موجودی که «توتم»^۱ قبیله محسوب می شده است، قدرت او را از آن خود خواهند نمود. در پی رشد جوامع انسانی و دید آمدن شیوه ی معیشتی کشاورزی، نمایش در قالب مراسم جادویی شب باران یا مراسم شادی و شکرگزاری به مناسبت فصل برداشت محصولات کشاورزی به حیات خود ادامه داد. کشاورزان اولیه می پنداشتند که این نمایش ها سبب بارش و تسلط آن ها بر قوای طبیعت خواهد شد. از دل همین نمایش های آیینی بود که برای نخستین بار در یونان باستان، هنر تئاتر پدید آمد. عناصر اصلی هنر تئاتر و تئوری های توضیح دهنده ی ارکان آن نیز توسط یونانیان ابداع شده است. هنر نمایش در ایران همانند سایر نقاط جهان، ریشه در اعتقاد بشر به

۱ - توتم (totem) حیوان یا گیاهی است که در اعتقاد انسان های ابتدایی نیای یک گروه انسانی به شمار می رفت.

نیروهای ماورالطبیعه دارد. کما اینکه تصاویر موجود بر روی سفالینه‌های به جای مانده از ادوار بسیار دور ایران، نشان از برگزاری نوعی مراسم آیینی به مناسبت برداشت محصولات کشاورزی دارند.

هرودوت مورخ یونانی پیرامون نمایش چنین می‌گوید: «اجرای نمایشی خاکن در سالروز قتل گئوما تای منع خبر داده و اخبار بسیاری از برگزاری نمایش اسطوره‌ای سوگ سیاوش در نقاط مختلف ایران در دست است.

اما شاخص‌ترین نمایش آیینی ایرانی، تعزیه یا شبیه خوانی است، نمایشی که ریشه‌های عمیق در بایر نمایش‌های آیینی ایرانی داشته و موضوع اصلی آن واقعه‌ی جانسوز کربلا، شهادت امام حسین (ع) است. اجرای این نمایش از دوران صفویه و هم‌نام با رزمی شدن آیین تشیع در ایران مرسوم گردیده است. باید به خاطر داشت که سریه تنها نمایش بومی- مذهبی، در جهان اسلام است. یکی دیگر از نمایش‌های بومی - سنتی ایران نقالی است. نقال در مکان‌های عمومی (به خصوص قهوه خانه‌ها) با نقل داستان‌های مختلف شاهنامه (و گاه داستان‌های دیگر) می‌پردازد. او ضمن شاهنامه خوانی نقش تمام قهرمانان داستان هایش را نیز به صورت نمایش‌های تک‌گویی (مونولوگ) باز می‌کند. گاه نقالی در کنار پرده‌های تک‌گویی (دینار) باز می‌کند. گاه نقالی در کنار پرده‌های نقاشی مزین به تصاویر از قهرمانان شاهنامه یا مقدسین مذهبی اجرا می‌شود و نقال ضمن داستان‌گویی به تصاویر روی پرده که در ارتباط با داستان‌های او نقش شده‌اند، اشاره می‌کند و با این تمهید درکی بصری از داستان در شنونده پدید می‌آورد. این نوع از

نقالی را پرده خوانی می‌نامند. شاید بتوان نقالان را تنها آموزگاران تاریخ قبل از تاسیس مدارس جدید دانست. زیرا آنان در قالب روایات عامیانه گوشه‌هایی از تاریخ را نیز به مخاطبان خود می‌آموختند. اجرای نمایش‌های آیینی در زمان حاضر (مانند تعزیه) که به همان شکل و شیوه سنتی خود اجرا می‌شوند، حکم دریچه‌ای را دارند که به سوی گذشته‌ی فرهنگی یک ملت گشوده می‌شود. همچنین از آن جا که متون باقی مانده از اجرای نمایش‌های آیینی، نزد درباریان و اشراف جزء متون ادبی به شمار می‌آیند، بررسی آن‌ها به روشن‌تر شدن تاریخ ادبیات (به خصوص ادبیات مذهبی و ادبیات عامیانه) در هر دوره‌ای یاری می‌رساند. این در حالی است که کنکاش در عناصر مختلف متون مزبور، از جمله اصطلاحات تکیه کلام‌ها، شیوه‌ی ادای گفت‌وگوهای نمایش، موسیقی متن و عناصر صحنه، می‌تواند برای محققان در زمینه‌ی تاریخ اجتماعی و تاریخ هنر ایران، از عصر صفوی به این سو، برخی مواد لازم را فراهم کند.

نمایشنامه‌های اروپایی نیز علاوه بر اهمیت که در تاریخ ادبیات دارند، به لحاظ این که گاه جزئیات لباس بازیگران، چهره بازیگران، تزئینات و تجهیزات صحنه‌ی نمایش نیز در متن نمایش مشخص شده است، می‌توانند به مشخص‌تر شدن آداب و رسوم اجتماعی در دوران‌های گذشته یاری برسانند. از خلال متن نمایشنامه‌ها اطلاعات مفیدی پیرامون اعتقادات مذهبی، موقعیت اقشار و طبقات مختلف و اوضاع سیاسی، اقتصادی زمان تألیف نمایشنامه‌ها به دست می‌آید، ضمن این که این نمایشنامه‌ها از آن جا که گاه در قالب‌های مختلف به انتقاد از اوضاع سیاسی، اجتماعی عصر خود

می‌پردازند، آینه‌های شفاف از معضلات و مشکلات جامعه در آن عصر هستند.^۱

علاوه بر این‌ها، نمایشنامه‌ها حاوی اطلاعات مهمی پیرامون نوع زبان، لهجه و اصطلاحات عوامانه‌ی زمان خلق خود می‌باشند. بدیهی است که هر نمایشنامه، روشن‌کننده گوشه‌ای از تاریخ هنر محسوب می‌شود. مثلاً: تلاش دانشمندان برای ثبت حرکت سرانجام در سال ۱۸۹۵ میلادی به دست برادران لیر به رنشت و نخستین فیلم متحرک در پاریس به نمایش عمومی درام و سر از آن انقلاب عظیمی در دنیای نمایشات به وجود آمد. باری در این مجمر، به تاریخچه‌ی نمایشات در ایران به اختصار پرداخته شده و جلوی چشم خوانندگان عزیز قرار داده، امید به آن است که مورد توجه مشتاقان هنرهای نمایشی در ایران قرار گیرد.

باسپاس

محمد منصوری

۱ - نمایشنامه‌های مربوط به عصر مشروطیت از مهم‌ترین نمونه‌ها در این زمینه اند.